

מערכת "רבותינו שבגולה" *

רבי דוד פרידמן מקארלין זצ"ל

בביאלה הסמוכה לבריסק עמדה עריסתו של "מאור הגולה"¹ רבנו דוד פרידמן מקארלין, בה נולד ביום י"ח באדר תקפ"ח לאביו "הרב החו"ב"² רבי שמואל פרידמאן, חתן רבי נתן נטע דומ"ץ דבריסק³. בשנת תקצ"ד, והוא כבן שש, עקרה משפחתו לווארשא הבירה, שם הובא ינוקא זה אשר "כל רואיו השתאו על מהירות תפיסתו, ברק שכלו והבנתו העמוקה"⁴ לפני הגאון רבי שלמה אייגר, תושב העיר, "והגאון הכביר הזה הכיר עד היכן מגיעים כשרונותיו הנשגבים"⁵ של הילד הזה⁴. שנתיים לאחר מכן (תקצ"ו) כאשר גולה הנער למקום תורה לבריסק אל בית אבי אמו הדומ"ץ דשם, כותב הגרש"א (אשר בינתים עלה על כס רבנות קאליש⁶, תקצ"ה) לרבה של בריסק, הגאון הישיש רבי ליב'לה קצנלנבוגן, כי "ישגיח על סדר לימודו של הילד הזה, כי עתיד הוא להיות כוכב נוגה ולאור מאיר בחכמת התורה"⁴.

ואכן, שם הגאון דבריסק עינו על הנער, ובראותו כי "העיר כמרקחה מגודל הפלא של מהירות ועמקות שכלו, לתפוס כהרף עין כל סוגיא תמורה, וכל היום ינסו אותו בסוגיות שונות ולא יתנוהו ללמוד על הסדר"⁴, יעץ לזקנו רבי נתן נטע, כי יעבירוהו אל עיר קטנה ושקטה, שם ישקוד על התורה באין מפריע. נשלח איפוא הנער לקאמעניץ, עיירה לא רחוקה, בה התגורר אחיו הבכור רבי יוסף "שהיה מפורסם לגדול בתורה וחרף עצום, ותחת השגחת אחיו הרה"ג הנ"ל למד העילוי המצויץ הזה עד שנת תק"א"⁴. בשנות לימודים אלו, בהם הלך וגדל, היה בא לפרקים לבריסק אל בית זקנו והיה נושא ונותן בהלכה עם גדולי העיר.

* בספרנו "רבותינו שבגולה" ח"א (ירושלים תשנ"ו) בא פרק זה בצורה מקוצרת ומתומצתת יתר על המדה. שמחים אנו כזה להשלים את החסר ולהרחיב מעט את יריעת התולדה של רבנו מאור הגולה — מערכת רבותינו שבגולה.

- 1 לשון הגרש"ע באגרוחיו אגרת תצ"ד.
- 2 שער פסקי הלכות — יד דוד.
- 3 בספר אהלי שם לרש"י. גאטליב סופרו של רבנו נזכר המו"צ רנ"נ כזקנו בלבד, אולם במצבות גדולי בריסק משנות תקצ-תר נמצא נוסח מצבת הרב המופלג דומ"ץ דקהלתנו מו"ה נתן נטע בהרבני מו"ה דוד כץ, מכאן שהוא אבי אמו.
- 4 אהלי שם בערכו של רבנו.
- 5 יש לציין כי בפסקי הלכות (ח"א עמ' 71) מביא רבנו הערה ששמע מפי הגרש"א. כן מצטט הוא שם מ"חיבור חדש" של רבי יעקב גזונדהייט מווארשא (לא נמצא בספרי רבנו ציטוט מחיבור של בני דורו רוגמת זה), שככל הנראה הכירו בווארשא בימי ילדותו.
- 6 אותה עת נתמטטו עסקיו עקב מרד הפולנים בשלטון הרוסי, והוא נאלץ לקבל עליו עול רבנות לאחר כשלושים וחמש שנות מגורים בווארשא.

מסופר, כי באחד מן הביקורים הללו (בשנת תקצ"ח) קיפח בהלכה את הגאון רבי דוד טעביל, בעל נחלת דוד, בשעה שדרש ברכים בביהמ"ד הגדול דבריסק. היה זה עת קהלת בריסק בקשה אחר גדול בתורה אשר יתכהן ברכנותה אחר מות הגאון רבי ליכ'לה קצ"ב (נסתלק י"ב מנ"א תקצ"ז אחר ארבעים שנות כהונה). הגרד"ט (אותם ימים אב"ד סטויבץ) אשר הכהונה הוצעה לפניו, נתארת בעיר "והתעתד לדרוש ביום השבת חילוקא דרכנן בביהמ"ד הגדול. לא אחר הנער הקטן=הגדול הזה לעיין בכל המקומות, שציין הגרד"ט, ובמעוף שכלו שיער מראש את כל שעתידי לבנות, ובשעה שדרש הגאון הנ"ל לפני קהל רב, סתר הילד הנפלא הזה את היסוד העיקרי של בנינו לתמהון לבב השומעים".⁴

לעת זקנה סיפר רבנו דוד בעל המעשה, כי היה זה מעשה ידיהם של המתנגדים לכהונת הגרד"ט, והם "העמידוהו על הספסל לעומת הגאון הדורש ועוררוהו לשאול ולסתור בפומבי את פלפולו, בעוד אשר הוא הנער בר העשר לא ידע ולא הבין את כוונתם".⁴ עוד סיפר, כי "אחרי הדרשה חיבב במאוד מאוד הגרד"ט את בר פלוגתיה הקטן והורה לו, כי סתירתו נכונה. אך העיר את אזנו, כי לא נכון הדבר לסתור דברי הדורש בפני קהל רב".⁴ יש, שמסורת בידם⁷, כי אע"פ כן קפידת הגרד"ט⁸ עשתה רושם, וקומתו של בר פלוגתיה הקטן נשארה מאז נמוכה כשהיתה.⁹

בשנת תק"א הגיע שמע הנער הנפלא לאזניו של "נשיא אנשי המעלה"¹⁰ רבי שמריהו לוריא איש מוהילוב.

* * *

רבי שמריהו לוריא שר בישראל היה. תורה, גדולה, מדות טהורות ויחס אבות חברו בו כאחת. בן אחר בן (דוד עשירי). לרבינו מהרש"ל¹¹ וחתן לרבי הלל ריבלין משקלוב בנו של "הגאון החסיד"¹² רבי בנימין ריבלין, שארו ותלמידו של רבנו הגר"א. אף הוא רבי הלל "הגאון והצדיק"¹³ מקורב היה להגר"א¹⁴, ולאח"כ ראש וראשון לעולים לארה"ק (תקס"ט), תלמידי הגר"א. רבי שמריהו לוריא חתנו, תורני מופלג היה ותורתו היתה

7 הגר"י קמינצקי, ראה בס' "רבי יעקב" עמ' 259. יש שגם מצאו לזה סמך בלשון הגרד"ט בשעת מעשה, ס' פינסק עמ' 487.

8 סופו של דבר הגרד"ט נשאר בסטויבץ עד שנת תר"ט, בה נתכהן ברכנות מינסק, ואילו על כס רבנות בריסק עלה הגאון מהרי"מ פאדווא, נצר לרבני העיר מימי קדם.

9 יש שתלו בקפידה זו את הסיבה שספרי רבנו לא נפוצו בקהל הלומדים כראוי להם. ראה "שמושה של תורה" עמ' קפת. יש להוסיף כי הגר"א קוטלר היה אומר כי לו היו הלומדים יודעים עד היכן מגעת גדלותו של רבנו לא היו מניחים את ספריו מידיהם. רבי שמעון זלוניק.

10 ל' רבנו בהקדמה לפסקי הלכות.

11 ראה סדר היחס באהלי שם, שם.

12 לשון רבנו בהסכמה לס' גביעי גביע הכסף.

13 "אנשי שם" לר"ח ברוורמן בערכו. גרגיר מתורתו של ר' הלל נרפס בס' "בית מדרש" לבנו ר' משה מ"מ דשקלוב.

14 ראה עליות אליהו הערה נ"ה מפי הגאון רד"ל.

שגורה לו על פה¹⁵, מן המקורבים להגאון רבי מנשה מאיליא וממושפעיו¹⁶. עסקיו המסועפים כקבלן הספקה לצבא הרוסי¹⁷ הנחילוהו עושר רב והיה "נכבד מאד בעיני שרי המדינה היותר גבוהים, ועלה בידו להיות רב להושיע¹⁸ ולעמוד בפרץ בכל עת צרה, שכאה על ישראל בכלל ובפרט, והרבה גזרות נתבטלו בעזר ה' על ידי השתדלותו ומסירות נפשו. ימי חייו כלם היו שלשלת ארוכה של צדקה וחסד¹⁹".

בשנת תקצ"ג עלה רבי שמריהו בראש שיירה בת ארבעים נפש לירושלים, בה עמד חותנו הישיש רבי הלל¹⁹ בראש העדה. רכוש רב הביא עמו ("שלוש מאות אלף כסף²⁰") והחל מיד בפעולות לטובת עדת האשכנזים הדלה. אותה עת כבש איברהים פחה המצרי את א"י וסוריה²¹. רבי שמריהו הגביר התייצב לפניו "וה' נתן את חינו²² בעיני המושל העריץ, והרבה עשה ופעל אצל המושל הזה לטובת הישוב הקדוש²³". במשך שתי שנות ישיבת הרש"ל בירושלים החזיק בכספו את עניי העיר ואת צרכי העדה, הרחיב את ישוב האשכנזים אל מעבר גבול רובע היהודים²³ ופדה את חצר ביהכ"נ רבי יהודא החסיד אשר היה תחת יד הישמעאלים כנודע לכל¹⁵". לאחר כשנתיים נוכח רבי שמריהו, כי איבד חלק גדול מהונו, ואם ישאר עוד בירושלים עלול הוא לאבד גם את יתרתו ("העת ההיא לא היתה מוכשרת כלל לעסקים גדולים²³"), לפיכך נאלץ למגינת לבו לשוב עם בני משפחתו למוהילוב עירו (רוב בני השיירה שהעלה עמו נשארו בארץ²⁴).

אחר שובו למקומו (תקצ"ה) חזר הרש"ל לאיתן מעמדו ולמעשיו "הגדולים והכבירים לטובת הכלל והפרט, והיה אחד מיחדי סגולה אשר בהם ישראל יתפאר²⁵".

* * *

בשנת תק"א, כאמור, נודע שמע הנער דוד להרש"ל. היה זה כאשר עבר רבי שמריהו את בריסק בדרכו, וכששמע על הנער היושב בקאמעניץ אשר בריסק מלאה תהלתו, השתוקק מאד לראותו. עשה מיד את דרכו לכיוון קאמעניץ "ומאת אחת מתחנוות הבי-דואר

15 "המגיד" כ"ז טבת תרכ"ה מאמרו של אי"ש מאהליב.

16 מכתב הגאון ר' מרדכי גימפל יפה להגרי"ח ברלין ט"ו באדר תרמ"ב. ראה גם מכתבו ב"לוחות העדות" עמ' 3.

17 כתבי י"מ פינס ח"ב עמ' 12, "המליץ" תרלט גל' 17, הובאו בס' חזון ציון עמ' 85, 88.

18 "אליו נאספו ראשי העדה לעת הצורך. כל דבר הקשה, אם נחיתה, תיכף נסע לשר המתח ומיד פעל כחפצו", "המגיד" שם.

19 נסתלק כבן שמונים בשנת תקצ"ח.

20 לדודיג פרנקל, "ירושלימה" עמ' 266, הובא בס' חזון ציון עמ' 86.

21 על תלאות מלחמה זו ומרד הפלחים שבא בעקבותיה ראה בהקדמת רבי ישראל משקלוב לפאת השלחן.

22 אף ניתנה לו רשות מאיברהים פחה לבקר במערת המכפלה, "המליץ" תרמ"ג גל' 21, הובא בס' חזון ציון עמ' 91.

23 לונץ, ירושלים ספר י"ג עמ' 238.

24 חזון ציון עמ' 86.

בדרך העולה מכריסק לקאמעניץ שלח את מרכבתו להביא את הנער הזה אליו²⁵. לכשנוכח, כי כל ששמע אינו אלא מקצת שבחו וכי נצורות נכוננו לו, החליט לפרוש עליו את חסותו. "תיכף הלביש את הילד הת"ח הזה בגדי כבוד ותפארת והביא אותו ואת אחיו ר' יוסף למאהליב. לאחר שהשתעשע אתו זמן מה בתוך ביתו²⁶, הביאו לשקלאוו לפני גיסו הגאון המפורסם ר' זלמן ריבלין זצ"ל אשר בכל אות נפשו הטהורה קיבל עליו להיות לרב ולמחנך להעילוי המצוין הזה. הגאון ר' זלמן סיגל לתלמידו זה את דרך הלמוד של הגר"א, הרחיקו מן הפלפול וסגר מלפניו את כל ספרי האחרונים, והרגילו למצוא לעצמו דרך על פי ההגיון הישר לאסוקי שמעתתא לאמתתה של ההלכה הברורה מש"ס בבלי וירושלמי ודברי רבותינו הראשונים²⁷. מדרך לימוד זו לא הרפה רבנו דוד עד סוף ימיו²⁸.

* * *

על "הגאון הגדול המפורסם²⁹" רבי שלמה זלמן ריבלין, גיס הרש"ל, אשר נפשו היתה קשורה זה בזה²⁷, מן הראוי להאריך ולא רק משום שנשתקע זכרו.

איש האשכולות היה הרש"ז, גאון בתורה, צדיק ופרוש, גביר ופרנס, יועץ וחכם חרשים²⁷. כך מספר בנו²⁸: "מגילו מרחם הטה שכומו לתורה, בה דבק לאהבה ולשמרה, ויהי מושבו מקדם בעלית קיר קטנה, ובסתר אהלו זה לילה כיום יעיר, לא ימיש מתוך האהל". אותם ימים עני מרוד היה, וחי חיי לחץ²⁹ ואעפ"כ לא נעתר לבקשת "אצילי שקלאב לשום כתר הרבנות על ראשו, גם רבים מערי ישראל שלחו ידם בכתובים אליו לשום המשרה על שכומו, ויריקו צורות כספם להלבישו מחלצות ולהסיר מעטף העוני מעליו, ולא שת עדיים עליו ופנה אליהם עורף, יען כי שנאה נפשו לישיב על גפי מרומי קרת". לימים זרחה עליו שמש ההצלחה, ויהי לגביר "אשר כסף תועפות לו" ולפרנס רב פעלים, גם אז "לא גבה לבו ולא רמה רוחו" ולא שינה את אורחות חייו. "לא נגע באפס קצוה מכל אשר ברכו ה'. מאכלו לא לשובע נפשו, אך לשבר רעבון ולהשיב נפש. ארוחתו עוגת רצפים, בה החיה את נפשו עד נטות היום³⁰". בגדיו פשוטים, דירתו "בבית

25 תיאור קצר על הליכות ביתו של הרש"ל מובא ב"אהלי שם" בזה הלשון: "ביתו היה פתוח לרווחה לפני לומדי תורה ורבים מגדולי התורה התארחו בביתו ימים וגם שנים (את הגאון ר"מ מאליא החזיק על שלחנו, מכתב הגרמ"ג יפה הנז' לעיל הערה 16). ומלא את מחסוריהם כפזרנות נפרדה. ואחרי אשר גם גדולי שרי המדינה התארחו בביתו מדי עברם דרך מאהליב, לא לפעמים רחוקות ראו הרואים מחזה נפלא, איך שהסבו על שלחנו בימי שבתות רבנים גדולי תורה יחד עם שרים רמי מעלה, ותשומת לבו של בעל הבית נתונה אל אורחיו הרבנים יותר מאל אורחיו השרים".

26 ל' חתנו הגאון ר' אשר לוריא בהקדמה ל"דברי שלמה".

27 הקדמת בן המחבר לס' דברי שלמה.

28 שם (בקיצורים רבים ובשינויים קלים).

29 כנראה לאחר עליית אביו רבי הלל לירושלים (תקס"ט) אשר העלה עמו את הונו, הרש"ז (יליד תקמ"ו) היה באותה עת כבן כ"ג.

30 ראה לחלו על סדר מאכלו של תלמידו רבנו דוד.

שפל לא תאר ולא הדר לו", בבית זה "יהגה בתורה כחשיכה כאורה, תורה יבקשו מפיהו ויפליא עצה, כי היה יועץ פלא כאשר ישאל איש בדבר האלקים". עוד שם: "תפלתו מאד זכה, בעמדו לפני ה' לשפוך שיחו עיניו יגירו דמעה, ועפעפיו יזלו מים מאין הפוגות, וכל סביב יתהלכון גם לב יצוק נחושה כדונג ימס".

לעת זקנה הפריש רבי זלמן את רוב הונו לצדקה²⁷, הפקידו ביד "שאריו ואוהבו"³¹ רבי שמריהו צוקרמן³² ממוהילוב, "והוא (ר' זלמן) ובניו חיו בנותר²⁷". צדיק מופלא זה אשר "כל ימיו, גם בימי חוליו, לא דרש ברופאים"²⁷ נסתלק בן שמונים ואחת ביום י"ד בסיון תרכ"ז³³.

תלמידים רבים העמיד³⁴, להם סיגל את דרך תלמודו³⁵, בראשם רבנו דוד אשר כחמש שנים שהה במחיצתו.

1-1/2 ספר

דברי שלמה

הדושים על גפ'ת אשר חבר ויסר הרב הגאון המפורסם
מהור"ד שלמה זלמן ברחב מהור"ד ה"ל ריוולין ו'ל
משקלאב .

עם הגזות והפסות סתמו ותלמידו מהור"ד אשר נ"י ברח"ד יקותיאל זלמן,
לוריא ו'ל .

וסנא לבית הדפוס ע"י תלמידי כ"י מוסר"ר אלעזר זאלקינד

ווארשא

בש"ס ר' יצחק גאלדמאן נ"י .

שנת ברכות לא"ק

ספרו של הגרש"ז ריבלין י"ל מעט אחר פטירתו

- 31 לי רבנו דוד בפסקי הלכות ח"ג עמ' נא, ראה שם על דין תורה שהיה בנידון.
- 32 "הרב הגביר נדע ביהודה לשם ולתפארת", הקד' בן המחבר ל"דברי שלמה", היה גיסו ומחותנו ושותפו של רבי שמריהו לוריא, הו"ל מכתבי הגר"א אשר היו גנזים בידו מירושת חותנו זקנו הגאון ר' אברהם בן הגר"א.
- 33 מכל כתביו המרובים בכל חלקי התורה לא נדפס אלא ספרו דברי שלמה על כמה מסכתות הש"ס (הקדמת חתן המחבר).
- 34 ראה הקדמתו לספרו הנ"ל.
- 35 שם, "בכל מיני לימודים שבתורה ה' יגעתי להבין רק אמיתות כוונתם כפי שכלי שחנני יוצרי ובוראי ולא שעבדתי שכלי למפרשים, כי לדעתי זו דרך ישרה שיבור לו האדם שבחר בו השי"ת ליגע שכל עצמו, ואף במה שחדשתי מעצמי במהדורא אחת איני מעיין בעת למדי אותו הלימוד עצמו במהדורא שניה".

בן י"ח שנים רבנו דוד, עת נכנס לתופה עם מרת שרה³⁶ בת "גביר הנדיבים"¹⁰ רבי שמריהו לוריא אשר סמכו על שלחנו כל ימיו. בבית זה בו "האהבה לתורה והוגיה עברה כל גבול"⁴ שקד למעלה מעשרים שנה "סגור ומסוגר בחדר לימודו"⁴ ויהי למאור הגולה. לימים, עשרות שנים לאחר כך³⁷, יכתוב רבנו על חמיו ועל שנים אלו כמחיצתו בזה הלשון: "על ברכי איש המעלה הזה מימי ילדותי גודלתי, ממתק אמרי פיו ינקתי, ובאור מידותיו הטהורות והנעלות ראיתי אור. בצילו חמדתי וישבתי יותר מעשרים שנה מבלי דאגת בית, ותהי לאל ידי לקנות רובי תורתו במשך שבתי בביתו"¹⁰.

כאן החל ביצירת ספרו הענקי "פסקי הלכות – יד דוד" על מרבית מקצועות התורה, בו הוא "מפלס דרך בים התלמוד להכריע בין שיטות רבותינו הראשונים וקובע פסקי הלכות בראיות ברורות משני התלמודים והתוספתות".

כבר באותם שנים בהם היה מסוגר בחדרו, נודע שמו למרחוק, וגדולי הדור כרבנו יוסף מסלוצק³⁸, הרד"ל³⁹ ובעל צמח צדק מליובאוויטש "פנו אליו בכל דבר הקשה כהתרת עגונות וכדומה מענינים חמורים כאלה"⁴.

ככ"ב בטבת תרכ"ה¹⁵ נסתלק לבית עולמו רבי שמריהו לוריא, ורבנו דוד חתנו אשר עד עתה סירב להענות לקהילות גדולות⁴, נאלץ למורת רוחו⁴⁰ להטות אוזן להצעות רבנות. בשנת תרכ"ח עולה רבנו על כס רבנות קארלין המיוחסת על מקום הגאון בעל תנא תוספאה אשר נסתלק בחצי ימיו⁴¹. בעיר זו הקטנה והשקטה (שאינה אלא פרבר של פינסק) אשר תושביה "לא העמיסו עליו את עול הטרדה להפריעו מלימודיו"¹⁰ ישב כל ימיו (קרוב לחמשים שנה) "ומחדרו הקטן בו ישב והגה כתורה יומם וליל נצצו קרני אור התורה להאיר בכל תפוצות הגולה"⁴.

התמדתו כל ימיו היתה ללא שיור. שמונה עשרה שעות ביממה היה לומד בעמידה וכמעט לא אכל ולא ישן כלל. "יותר מארבעים שנה שלא טעם טעם בשר"⁴² לבד רוטב

36 עמדה לימינו "והיתה עוזרתו ושומרת על צלו משך שמונה וחמשים שנה", נפטרה בט"ו אלול תרס"ד. אהלי שם, שם.

37 בשנת תרנ"ח.

38 ראה שאילת דוד אה"ע קונטרס עגונות סוף סימן י"ב.

39 בפסקי הלכות ח"ב עמ' 4 כותב רבנו: "ידידי שב"ז (הרד"ל) היה שארו של רבי שמריהו לוריא) היה לו עמי חליפות מכתבים בשנת תרי"ז ולא הספיקה העת לברר הענין לאמיתו כי בתוך זה נפטר לבית עולמו בעריה. יש לציין כי רבי שמואל לוריא שארו ומקורבו ומר"ל ספריו של הרד"ל כותב שיום פטירתו הוא בה' בכסלו תרט"ז (ראה תולדות רד"ל בראש ס' "קדמות ספר הזהר") ואילו רבנו מספר על חליפות מכתבים בשנת תרי"ז, וראה גם במכתב הרד"ל להג' הנצי"ב הנדפס בהקדמה להעמק שאלה. אחר עשרות שנות רבנות (תרנ"ד) כותב רבנו על משרת הרבנות: "גם זה למורת רוחי ויצא זרא מאפי ונכנסתי למשרה זו רק ע"י הכרח אוהבי אשר הכריחוני בעת צר לי" (מכתב לגיסו). גם להצעת רבנות מינסק לא נענה אלא מחמת דוחקו. ראה להלן הערה 48.

41 קדמו להגאון תנא תוספאה האחים הגאונים בעל משכנות יעקב וקרן אורה.

42 בת גיסו מספרת כי כשנתארט שבע ימים בבית הוריה ניזון מפת צנימים ושתיית חלב בלבד, שנתו

ר ו ס ל א נ ד.

מאהליב על נדב דניעפער, ביום ד' ב'ך סבת הת'ר. עוד לא
נשכח מלפנינו המחץ אשר הכה ה' אותנו זה לא ככיר
במית הרב הרריף המאירג המקובל מיה אברהם שמחה מין
ואמצילאוו. והנה זה לשבר חדש, כי אחטל לעת ערב נדע
המית עמרת ראשנו, פאר מחמרנו, משוש קריתנו, הלא זה הרב
הגביר המופלג בתורה וביראה, הגדוע שמו בכל קצוי תכל לחסארה,
עשה צדק וטוב, וט' מיה שמריהו לוריא, לשמו ולכרו
דאכה נפשנו, כי זה האיש שמריהו אשר אמרנו בצלו נחיה זה!
אתנו כי פתאום (בן יום אחד) לקח אותו אלהים בשנת ס"ב לימי
דיו: אי לו כי אכרנו איש כזה! אבל כבר ומספר מר היה לכל
חרכי עירנו. היום בבוקר נדעו לחצר בית הגנוח המונים המונים
וקנים עם נערים טף ונשים למאית ולאלפים, וכל בתי המסחר
סגרו. על מסגר, וביום הלכו לספוד אותו, וחתנו הרריף סיעה וכו'
מיה חד פרידמאן קן עלי בכני רב, וסיפר מעלותיו המהירות,
ואדיו קם המגיד משרים דעירנו היה הרב וכו' מיה ליסמאן
רובלין נ' ויקנן עליו בדברים יודים קירות לב, וירב בבת
עמנו חאניה ואניה. ואדיו קן לוו אותו לחצר מות.

ענה קורא נכבד! לספר לך את כל תהלוותיו וחמריו קצרה
הידעה מרביל כי אין קץ לש. אך בקצרה אוכל לאמר לך כי
ה' מאד נעלה בכל, ולא השאיר אחריו כמותו. שבעו ה' בארץ
רוסא גדול עד למאד. כל יסיו פור הן רב למעשה הצדקה,
הקדיש עתותיו לתורה ולעבודה. בעת ילדותו למד ברחמיה
גדולה וגם אדרי כן בעת שנשא ונהן באמונה קבע עתים לתורה,
שיעורו בנפיה לא יעברו בכל יום, שגור היה בעל פה משניות
ואגדה ובכ"ד ספרי הנ"ך, ואף לעת הגופש היה שגורים על פיו
דברי אגדה, וגם סת מתוך הגכה כי אדרי למדו את שיעורו קודם
אור בוקר נפל לארץ ומת לאחר י"ב שעות. מעורו רק לשוכת
הכלל שם מנחתו, אליו נאספו כל ראשי העיר לעת הצורך, כל
הדבר הקשה אם נהייתה בעיר תיכף נסע לשר המצוו ומיד פעל
בחפזו, כי ה' נחשב אצלו ככן ביתו. ואם יקרה לאיש איזה סבה
אשר לשכי ואשר לרעב אל האיש שמריהו שם מבטו ותקנתו.
בימי ילדותו עת כי היה עם כל משפחתו בארצנו הקדושה, פרה
שם את הבית הבנסת אשר בחצר מדינו ר' יהודא חסיד וצלליה
אשר ה' תחת יד הישמעאלים כגודע לכל, וגם עתה בחפזו ה'
תנסע בקיץ הבעל לארץ הקדושה אך רכות מחשבות בלב איש
ועצת ה' היא תקום. —

אנב נסים בדבר טוב, כי לא ככיר נמנו ונכרו ראשי העדה
לקנות עצים ולחלקם לעניי עמנו להיסק יען כי החרף בא בחורף
ידו, ואליכם אישים אקרא ראשי העדה, שאו עיניכם על זה האיש,
למדו ועשו כמותו, צאו בעקבותיו ונהלו את העיר בצדק ובסיוור,
השנינו על דבר קמן ונהלו והיה שרכם מאת ה' שליטה, וזהו
זה שלום. ויריא איש מהלכי.

"איש מאהליב" מבשר על פטירת רבי שמריהו לוריא "המגיד" כ"ז בסבת תרכ"ה.

של עוף בשבתות ובמועדים, ויש הרכה ימים שלא יאכל גם פת ויסתפק רק בתבשילי חלב בלבד⁴³. ככן למעלה משבעים עדיין היה עושה את לילותיו כולם בלימוד בעמידה (רבי אהרן ביגון, עד ראיה⁴³).

תלמודו היה נשמת אפיו. כאשר רוצה היה רבנו להמחיש היכי דמי "חיבוט הקבר", היה ממשיל זאת לשעה שהוא לומר כליל ש"ק וכבה הנר והנה עולה חידוש במותו וכמדומה לו שראיה ברורה לחידוש מדברי תוס' במסכת פלונית, רוצה הוא איפוא להביט ולבחון אם עולים הדברים יפה בלשון התוס' ואין לאל יד מחמת החשיכה⁴⁴.

מסופר, כי פעם עמל הגאון רבי אלעזר משה הורוויץ מפינסק למצוא מקור להלכה אחת, ולא עלתה בידו. ירד מפינסק לקרלין הסמוכה בחצי הלילה ומצאו לרבי דוד עומד ולומד כדרכו. כשהציע לפניו את שאלתו, הראהו רבי דוד כרגע מקור להלכה מן הירושלמי. עמד רבי אלעזר משה וקרא עליו את הנאמר בדוד: וה' עמו, שהלכה כמותו בכל מקום⁴⁵.

בשנת תרמ"א⁴⁶, לאחר הסתלקותם של גאוני מינסק רבי ארי' ליב מאיהומען המו"ץ ורבי גרשון תנחום הר"מ דקלויז בלומקעס, נקרא רבנו דוד ע"י פרנסי מינסק להתעטר בכתר מד"א⁴⁷ דעירם. כתב רבנות נשלח לו, אולם לאחר שחכך בדעתו רבות (שנתיים ימים⁴⁸) נשאר לבסוף בעירו. מספר שנים לאחר מכן חפצה קהילת וילנא⁴⁹ לשומו עטרה לראשה ולחדש באיצטליתו את כהונת האב"ד אשר פסק ממנה זה מאה שנים (מימות הגאון רבי שמואל ב"ר אביגדור האב"ד כימי הגר"א), אולם רבנו לא נענה.

בעסקי הנהגת הכלל לא נתערב רבנו רוב ימיו, להוציא מקרים בודדים. בראשית שנות התר"כ, והוא עודנו במוהילוב סמוך על שלחן חמיו, נתוועד עם רבנו יוסף מסלוצק,

המועטה היתה ללא כר למראשותיו, בחצות קם והאריך בתיקון חצות בשבתו על הרצפה, וכל עיתותיו קודש לתורה. א, ילין "לצאצאיי" עמ' 29.

43 ספר פינסק עמ' 487.

44 רשימות רבנו בעל "אבי עזרי" שליט"א, שמושה של תורה עמ' קפ"ה. ראה גם בס' פינסק עמ' 487.

45 ס' פינסק עמ' 553.

46 בשנת תרמ"א בכ"ז במנ"א מוסיף רבנו לחתימתו (בסוף קונטרס עמק ברכה) מלים אלו: "חונה לע"ע פה קארלין-פינסק נתקבל למד"א בעיר מינסק גוב' בארץ רוסיא".

47 תואר זה מד"א-מרא דאתרא מיוחד היה לרבני מינסק מיום פטירת רבי ישראל מירקיש (תקע"ג). האחרון אשר כיהן בתואר אב"ד, ראה על כך בס' רבני מינסק וחכמיה עמ' 24. מיום פטירת הגר"ט בעל נחלת דוד בשנת תרכ"ב ועד שהוצע לרבנו בשנת תרמ"א נותר כסא זה מיותר. בתרמ"ג, לאחר שהתמנות רבנו לא יצאה אל הפועל, עלה על כסא זה הגאון רבי ירחם ליב פולמן אשר נודע לימים בכינוי "הגרדל" ממינסק.

48 במכתב מיום ט"ז באדר תרמ"ג כותב רבנו: "יכול להיות אשר אהיה מוכרח לצאת למינסק מחמת מצבי אשר לא בטוב הוא כעת". קודם לכן, במכתב מא' דחנוכה באותה שנה, הוא כותב: דבר מינסק עדיין לא נגמר, והם יבקשוני עוד ויאכפו עלי, ואנכי מוכרח קצת, כי האלף רוכ"ס אשר שלחו לי זה כשנתיים ימים כמעט נאכל, ואין לאל ידי להשיבו, ולא אדע איך יפלו הדברים, ד' יתקנני בעצה טובה בזה.

49 ראה מאמר נכדו בס' פינסק עמ' 486.

ובדעתם היה לתקן "תקנה קבועה"⁵⁰ נגד נידוים וחרמות. אותם ימים להטה ירושלים באשה של מחלוקת הרב מראדישקוביץ, עשנה של מחלוקת זו הגיע עד ארצות הגולה. רבנו ר' הצדיק הגאון ר' יוסף⁵⁰ חשבו לתקן תקנה זו "כדי שלא ירבה מחלוקת בעיה"ק, אלא שנטרפה השעה (הכוונה כנראה להסתלקותו של הר"י מסלוצק, תרכ"ד), ולא בא לכלל הסכם עם הרבנים הגדולים⁵⁰ (ראה על כל זה בקונטרסו של רבנו "עמק ברכה" סוף מאמר ב' 51).

בשנת תרכ"ג, כאשר החל הגרצ"ה קאלישער לעורר למען ישוב ארץ ישראל, נתן לו רבנו את ידו. היה זה לאחר שנחלק גמרצות על רעיונו של הגאון הנ"ל בדבר חידוש הקרבנות בזה"ז. רבנו פירסם שורת מאמרי הלכה כנגד הרעיון הנזכר ("דרישת ציון וירושלים", "הלכנון" תרכ"ג-תרכ"ד גל' 6,7,9) ובחתימת מאמריו כתב: "אם אראה אשר יחרלו לבנות מזבח בציון להעלות עליו קרבנות ויתרצו לאספני אל חברתם, הנני לרוץ אחריהם בכל מאמצי כוחות להיות נטפל לעושי מצוה רבה זו"⁵².

"בלבי תבער אש אהבת ארצנו הקדושה" כותב רבנו לאחר שנים רבות (תרנ"א⁵³). וגם לאחר שענין ישוב א"י לבש צורה חדשה ופורקי העול נעשו ראשי "חובבי ציון" עדיין הוא רואה מקום לפעול במשותף עמם⁵⁴, למען עובדי האדמה⁵⁵ המתישבים באותם ימים במושבות ארה"ק מתוך תקווה "כי במשך העת, ה' השוכן בציון יאחד לבב כל אחב"י ללכת בדרך התורה ויר"ש גם בהנהגת הישוב"⁵³. לאחר זמן לא רב⁵⁶ כבר גומר רבנו בדעתו, כי אין באלו כל תקווה, ובמכתב מאותם ימים (תרנ"ט) הוא כותב: "אחשוב שיטה זו (הציונות) כשיטת הש"צ שר"י ורמיסת ברגל כל קדש⁵⁷". את מכתבו זה הוא חותם בתפילה כי "הי"ת ירחם על עמו ויקנא לארצו ולתורתו אשר חללוהו זרים, ויושיע אותנו מידי המהרסים המחריבים אשר ממנו יצאו, ויאר עינינו ונחזה בבושט אויבינו ומנדינו". שנתים לאחר כ הוא רואה ב"עדת העריצים הציונים החטאים"⁵⁸ את הגורם אשר בגללו "כל מעשה הצדקה במדינתנו נחלדלדל, הם מריקים הרבה כספים לאמתחותיהם

50 ל' רבנו בעמק ברכה סוף מאמר ב'.

51 כעשרים שנה לאחר מכן כאשר סערה עיה"ק בענינו של גיס רבנו החכם י"מ פינס, קרא רבנו שוב לתקן תקנה כנ"ל, ראה שם. יש לציין כי בקונטרס זה "לבאר עניני החרם יסודו וכוחו ומשפטו" אשר י"ל בירושלים בשנים תרמ"א-תרמ"ב דן רבנו בשאלת תוקפם של החרמים שבירושלים כנגד לימוד שפה זרה ובסופו תשובה בענין האיסור על בית מדרשו של החכם הנ"ל.

52 באותה שנה נרשם רבנו כחבר בחברת ישוב הארץ (מבוא ל"דרישת ציון" עמ' ל).

53 במכתבו הנדפס בס' "שיבת ציון".

54 רבנו השתתף באסיפת חו"צ בקאטוביץ בשנת תרמ"ה, אף שחקנות חו"צ לא היו לפי רוחו וראה "חסרון בעצם ההנהגה מהעומדים בראש המנצחים על הרעיון". ראה במכתבו הנ"ל.

55 שמה של חברת חו"צ היה: "חברה לתמיכת עובדי אדמה ובעלי מלאכה בא"י ובסוריא".

56 עם עליית קרנם של אחיה"ע והרצל.

57 נדפס בס' "אור לישרים".

58 מכתב לגיסו הנ"ל, תרס"א.

על הוללות ושגעונות ותרמית ושקרים וכזבים מנביאי השקר אשר להם, אשר התירו להם עריות וחילול שבת בפרהסיא, רק להיות לאומי. עינם רעה בצדקות אחרות וישברו כל מטות הצדקות, ורק לאלה העגלים תשתחוו ותחוגו והתירו להם כל האמצעים⁵⁸.

אחר פטירת רבנו יצחק אלחנן (תרנ"ו) אשר למעלה משנות דור עמד במרכז פעילות הכלל, החל רבנו, והוא לעת זקנה, משתתף בעול משא זה. בתרנ"ט ישב בראש אסיפת רבנים שנתכנסה בוילנא, ובה נתקנו תקנות מועילות בדרכי התמנות רבנים בקהילות רוסיה⁵⁹. אותה שנה נתעכב בוילנא (מרכז הפעילות הציבורית) זמן ממושך⁶⁰ ונתעסק בענייני ירושלים (מציאת ממלא מקום לרבי שמואל סלאנט ברבנות עיה"ק, ענייני קופת רמבעה"ן ועוד⁶¹). לאחר שחזר לקארליץ עירו נחלה "במחלה עזה ומסוכנת"⁶². דבר מחלתו פורסם ברכים "ובכל בתי התפילה בעירנו התפלל העם לשלום רבנו⁶³, לכשהבריא, התאמץ לסיים את הקונטרס שכתב קודם מחלתו, ולימים הביאו לביהד"פ⁶⁴ כעין קרבן תודה לה' הטוב על חסדו הגדול שעשה עמו⁶⁵".

בתרס"ו עומד רבנו בפרץ כנגד יזמתם של "הרבנים מטעם" ברוסיה לארגן אגודת רבנים כפי רחם⁶⁵, אותה שנה, לאחר הפוגרומים אשר שטפו בדם את כל ערי ישראל ברוסיה, יוצא רבנו בקול קורא לתשובה וקובע עם שאר גדולי הדור תענית ציבור בער"ח אלול של אותה שנה⁶⁶.

בתרס"ט מתכנסים שוב בוילנא גדולי רבני הדור בראשות רבנו למשך תשעה ימים ארוכים⁶⁷ ודנים ברוב העניינים העומדים על הפרק (ענייני רבנות ורבנות מטעם, גזירת לימודי חול ב"חדרים" והשכלת המלמדים, שחרור מלימודים בשבת לתלמידים היהודים בבתי הספר הממשלתיים, שבתון יום א'). היתה זו אסיפת הכנה לקראת האסיפה הידועה אשר נערכה בפט"ב בשנת תר"ע בהשתתפות נציגי הממשלה. לבקשת רבנו אשר ישב כאמור בראש האסיפה, פנתה האסיפה אל הממשלה בבקשה לבטל את הגבלת תחום המושב ואת הגבלת העיסוק בענפי פרנסה שונים, משום שהגבלות אלו מביאות לידי

59 ראה אגרות רח"ע אגרת חצ"ט (בטעות נדפס שם תרס"ט במקום תרנ"ט).

60 שם אגרת מ"ב.

61 רבנו הציע לתפקיד זה עוד קודם לכן את הגרנ"ע למרות גילו הצעיר (כבן שלושים וחמש), אולם הגרנ"ע נמנע מלקבלו עקב פעילותו הציבורית המרובה (ראה שם אגרות תשנ"א, תתכ"א). כן יצא רבנו באותה עת בראש חבל גאותים ופרנסים בקריאה למען "הצדקה הכללית להחזקת ישוב אחינו בארה"ק" (קופת רמבעה"ן) האוסרת "לקבוע קופות בבתי אחינו שבגולה למצוה אחרת" (ראה קונטרס גבול עולם, ירושלים תרסג).

62 לי רבנו בהקדמה לפסקי הלכות ח"ב.

63 "המליץ" י"ח ניסן תרנט.

64 "קונטרס בענין פת שנאפה בעצי איסרה"י" בסוף פסקי הלכות ח"ב.

65 ראה אג' רח"ע תצ"ד.

66 ראה שם רפ"ו.

67 13 ישיבות בימים יב-כ אייר תרסט. ראה אג' רח"ע רצ"ד.

עניות נוראה אשר "בהכרח מביאה לידי תוצאות מעציבות בנוגע לקדושת הדת"⁶⁸. מסופר כי במשך ימי אסיפה זו השתדל רבנו הגר"ח מבריסק להיות מן המקדימים להתאספויות כדי שיוכל לעמוד מלא קומתו בהכנס רבנו לאולם הדיונים⁶⁹.

שנה לאחר מכן כאשר התכנסה אסיפת פט"ב ע"פ הזמנת ראש הממשלה הצארית, כבר לא היה בכח רבנו להצטרף אל הנוסעים לעיר המלוכה עקב זקנתו וחולשתו הרבה. את דעתו בשאלות העיקריות אשר עמדו על הפרק, שלח בכתב, ועליה בעיקר הסתמך רבנו בעל אור שמח בעת אשר נתוכח שם עם רבותינו בעל חפץ חיים והגר"ח מבריסק⁷⁰.

בשאלות ההלכה, שעל הפרק, חייה רבנו דעתו בפומבי מספר פעמים. בצעירותו היה זה, כאמור, בשאלת חידוש הקרבנות, בתרמ"ט יצא בחריפות נגד היתר המכירה בשביעית וקבע⁷¹: "היתר זה ישתקע ולא יאמר". בזקנותו בשנת תרס"ז העלו המתקדמים בצרפת הצעה להנהיג תנאי בנישואין, ואז יצא רבנו בראש גדולי הדור לאסור את הדבר. היה זה לאחר שהגר"ח מבריסק פנה אליו: "כבוד גאון הרם רבא דעמיה גדול הדור עליה רמא מצוה זו של הצלת בית ישראל, ואחריו יצאו כל תופשי תורה" (ס' אין תנאי בנישואין, תרס"ח).

כאמור לעיל, מיוחד היה רבנו בדרך לימודו. כל ימיו נתעסק בש"ס ובראשונים בלבד. כך הוא כותב: "בספרי האחרונים לא עיינתי, זה כחמישים וארבע שנה אשר לא אראה דבריהם, והלואי יספיק לי העת להגות בתורת ה' מפי רבותינו הראשונים נ"ע ולבאר שיטות דבריהם ע"פ שני התלמודים"⁷².

כבן שבעים (תרנ"ח) החל רבנו בהדפסת חלקו הראשון של ספרו הגדול "פסקי הלכות" על סדר הלכות הרמב"ם, אותו חיבר על מנת "להקל בכל האפשר את אופן הלימוד בתושבע"פ, בראותו את העמל, הטורח והיגיעה הרבה העמוסה כמשא על כל בעל נפש מתופשי התורה, אשר נפשו חשקה בתורה להבינה לעומקה ולחקרה עד תכליתה ולדעת על נכון כל הלכותיה"¹⁰.

68 האסיפה לא הורשחה להתעסק אלא בענייני חיזוק הדת.

69 הרב אליעזר כצמאן מפי הגר"ד סולוביצקי בשם הגר"ח עצמו.

70 עיקרה של המחלוקת היה בשאלת השתלמות הרבנים בשפה הרוסית ובמדה מסוימת של השכלה לצורך הכרת הממשלה ברבנים הרוחניים וביטול "הרבנות מטעם", על דעתו של רבנו בשאלה זו יש ללמוד גם מתוך קונטרסו "עמק ברכה" הנזכר לעיל, מאמר ד'. ראה על כל האמור בס' החפץ חיים חייו ופעלו עמ' שמו.

71 בסוף קונטרסו הארוך בענייני שביעית, נדפס בסוף "שאלת דוד", ח"א.

72 שאלת דוד ח"א עמ' לד. בתשובה להגרא"ש מאמציסלב (נסתלק בתשרי תרכ"ה) כותב רבנו (שא"ד אור"ח סימן א'): "זה לי יותר מעשרים שנה שלא הסתכלתי בספר מספרי האחרונים". וא"כ מגיל טו-טז, לכל המאוחר, לא ראה רבנו ספר מן האחרונים. מן הראוי לציין כי בתשובה זו מזכיר רבנו ענייני נסתרות "טעם ידוע לבעלי האמת" ובסופה הוא מבקש מן הגרא"ש כי יתפלל בעדו.

זה לשונו: לתכלית זו עברו עלי זה כחמישים שנה⁷³... וב"ה וב"ש אשר זיכני אחר רב עמל ויגיעה לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא במרבית סוגיות הש"ס ומקצועות התושבע"פ ע"פ הכרעה ברורה... את הכל רשמתי על ספר⁷⁴... כי אמרתי בלבבי, אולי יעזורני ה' ית"ש להביא את חדושי על מכבש הדפוס, להקל מעל התלמידים את סדר לימודם ולקיים את חובתי ללמד לאחרים. ע"כ.

בהמשך דבריו עומד רבנו על דרך למודו הנ"ל: "כל ימי יגעתי ללמוד את התלמודים והתוספות ולהבין את שיטות רבותינו הראשונים, ולא נתנני העת לעיין ולהעמיק בדברי רבותינו האחרונים גוחי נפש, רק לעיתים רחוקות הראו לי מה מדבריהם. ולזאת, אם ימצא המעיין בספרי רבותינו האחרונים נ"ע, שיאמר כדברי, אזי חדאי נפשאיו אבל אם ימצא באיזה לרבותינו האחרונים אשר יאמרו להיפך עם כל זה בל ימהר לדחות דברי מפני דבריהם, דבחורה דכתיב בה אמת אין מחניפין... והננו מוצאין כי הרשות לאחרונים בזמן לחלוק על הקודמים מהם, אם רק ימצאו טעמים נכונים וראיות ברורות לדבריהם⁷⁵".

שלוש שנים לאחר כן (תרס"א) הופיע החלק השני, עמו נשלמו הלכות קידושין שבהלכות אישות. בהקדמה לחלק זה רואה רבינו להדגיש "כי כל דברי שהעליתי על מזבח הדפוס הנפתי בשלוש עשרה נפה ועברתי עליהם כמה פעמים בעיון רב מימי נעורי עד היום הזה⁷⁶".

בשנת תרע"ג יצאו לאור⁷⁷ שני חלקי ספר תשובותיו "שאלת דוד" בו נספחו לתשובותיו בארבע חלקי שו"ע⁷⁸ כמה מקונטרסיו במקצועות שונים ("מהם שהנם שמורים בידי זה ששים שנה") וכן חידושויו על כמה מסכתות.

אותה שנה (תרע"ג) יצא רבנו בחריפות נגד "חברת מפיצי השכלה" ברוסיה, כאשר חפצה להכניס לימודי חול אל מוסדות התורה. וכך כתב: "אחים, שמעו נא לעצת זקן ושבע ימים, שראה בעיניו את כל תקופת ההשכלה מראשית צמיחתה, וכל הרעה הנוראה שהביאה על בית ישראל. המעט מכם כל השגגות והזדונות, שעשתה אגודתכם במשך שנות קיומה? המעט מכם, אחי, הנסיון המר מפרי תבואת ההשכלה המזויפה? את אשר

73 במכתב לגיסו (תרנ"ד) הוא כותב: "זה לי ששים ושש שנים לימי חיי וערך חמשים שנה אנכי שוקד בשדי התלמודים הבבלי והמערבי לילות כימים, וכמעט כל כוחות נפשי וגופי מסרתי להעבודה הזו".

74 "כמה מאות בייגין (גליונות) בדפוס", הקדמה שם. "רק חלק קטן" נדפס בשני חלקי פסקי הלכות. אהלי שם בערכו של רבנו.

75 "אנכי מעת אשר חנני ה' דעת לא אסמוך על שום סברא, אם לא שתהיה מוכרח בעצמה ומוכרעת מן הש"ס בבלי או ירושלמי, ואת אשר יוסכם לדברי מי שקדם לי לא איכפת לי כי בר מזלי' אנא בזה, ואת אשר לא יוסכם לא אחניף לו, רק על האמת עיני". שא"ד אה"ע סוף סימן ז' ובמקומות רבים וראה לעיל הערה 35.

76 רבנו אמנם חותם את הכרך השני כיום כ' בתמוז תרל"ה, אבל מן האמור בהקדמה מוכח, כי המשך לעיין בדבריו ולנפותם עד ימי הזקנה.

77 ע"י נאמן ביתו רש"י גאטליכ שו"ב דפינסק.

78 בסוף פסקי הלכות ח"א נדפס ג"כ חלק מתשובותיו.

בעזה ש"ת.

בטח נדדתי יחד נה ישראל וט' (סג'ס קב'ס).
בנוש שר ישראל רמסר זקק ר' ונרשוו כי נבש
הי רב ר' אל ססל: לא אשדח (ר'ס כ' יכ)
נחש אן נרש נח אלא נבש' (דוסלפ ס'ס דספס כר).

אתבני מאמינים בני מאמינים!

עדות רבות רבות וקשות הנה אצרי כבר קצת עלת סא היט לטק ובכל זאת לא התהיף זהה וחשבה נאסותה
כעת המהו אבותיה נדשו. נדשו. ובכל יסורים מיום קל קדושה ר' ודוריה וסגור ספר החללות והתקנה אל ר' שלח לט
עשרה ספרים - ותהי' גם עתה והנחת והרדפה עד חסן את עמודי ביה ישראל. כי האמנה ב'י ודניקטו סתירה הן התה
חסידה חזקה כלכל האמנה בלה ובאמנותם והתקנה ב'י ישראל עלת בר והקל קל יקב כבי תועת' ב'י' אל הענה לעש בתי
זה, נספיק סתרי נספיק והדושה וזה הדושה, תהי' הדושה ית' והחללות והיסורים ר'י לעלוקים קדיק כבולותם
אזכירם שכלסם, והלם כעת זהה והדושה כעת רל. קתה. אל נא לט כי קלט חרף אכזרית עלתם, אכזז חז אכזה האמנה
ונסירה תלילה סלכבית, זה אזה עזרירה עתם והאזרירה אזה עזרה עלת החס' ר'י וזה קל יום סתן קלמה סכונה כיום
אחל, עד שרקינה נט כפושמה קלמה החסידה ודברם כיום: וזה חרף האזים קל סגור ואחרית לילה חוסם ולא התקן כחיד'
והסתרן וככזה סתפסס אמת בכל עתן כלל רק סתם ספיעות והללות סכביות סא רבכנס נפסס השחיתות האכזרית
ונספיק סתאז סתאז התק' נפסס סתאזתה נטוהק, כספס: בצד קל ועסאק וט' וסבה ס' ה' אק וט', וכל אזה סוסף
ללה בקי לטאזה אל סתמה והדושה רק כספס' חסד, כל אזה סוסף ללה כחיד' הוה כן ידט וטל' עזרית רל. כספסר
נדרססס סא סתאזת תתירה.

והנה שאלו אבות ישראל, נחמנו חרצנו יגמנו אל ר' נחמנו חשקנו הנפש ביום ההוא והכלי שנקבע על יום קרא אלה
הכל, לקיים דבר ר' נחמנו ומהלילת התענית ששבו השם אל זה כהנהגה שלהם, ששפשוש כל אחד בנפשו והתחזק
בטובת אמונתו ודביקותו בדיני הוראה ויגמנו, לקבל עליו בקיעת פנים להוראה, ואפילו כי שכינתו רק נהגה מוסרי תהלים
יקבל עליו תפסת עזרת בקיעת איה סמורים בכל יום, ולקבל כל אחד לעצמו לשאף אלהם באמונה עם הבריות ולשפד בכל
סוד האשר בקעת המורלים נחללות להר אגאנה ונחמה; וביותר לקיים אדרכת גבאי והאדון; אז נהנה ירא ד' סדר
עבריים חסד איה ואה דקנו כסדר התחזקת ביהדות ונחמה ד', והשוב לנו לחזק קדוש להתאמץ חסד להנצח בנפשו הקדמה
לחזק כל סדר ומנחור המצות בנפשו דתה, ולא יחד עסקי הדרת מוסרי רק כהנהגות ודפון ימים, להנצח ולחזק את הבריו
בדיני ד', וכלל נחמנו אצטו ברי יוסף לש ד' חזק חושק, וקיים בו; וראו כל היום כי אם ד' נקרא עליו ד', כי
ור יתן בנפשו לבב אור בלבב כל רשע לחפול רעים, ודוחם על אחרת יגמנו ונחמנו לכמה, וכן עליו בכל
בקיעת סמוריהם בכל צד חזק, ועוד נהנה יוסף להתאמץ חשק ונחמה; ויר קדשו וישפט כשי יזהה קול ששן וקל
במה בקיעתה הטוב כל נשבר ונכח כמה וסוד להשפד ד',

י"ט א' ט"ז סג"א שנת ה'רע"ז פה קרלין-פינסק

דוד פרידמאן ^{התאריך} חתם ת"צ.

ВОЗВРАЩЕНИЕ РАДНИКОВЪ О ДѢЛАХЪ БЛАГОЧЕСТИИ.

Томасов Ф. Гибель Запада 74 с. 2006.

3.

344

והשכלה מראשית צמיחתה, וכך דרקה העוראה שהביאות על בית ישראל, אנא אחים, אספו יריכם. אל תגעו במשיח! עד מתי, עד אנה? כבר אין בעינינו דבר יחסי.

ואם באמת ובהחלט רוצים להציל את ישראל, יש להבין שיש להקדיש את כל המשאבים והאמצעים להגנה על ישראל. לא להקדיש את כל המשאבים והאמצעים להגנה על ישראל, אלא להקדיש את כל המשאבים והאמצעים להגנה על ישראל.

י"ב: רמזב כלב נשבר תרנב דוד סרידמאן החיץ קארלין.

החנה . שמעון זאליקוב .

(חשדן מלך) 1.57

ג. המטען האישי,

[illegible]

אל נא אחי תרעו!

אֶל רֹאשֵׁי תְּכֵנֶת. מִצִּי הַשְּׂכֵלֶת רַגְלֵי מִנֵּה הַמַּעַם. וְהַלֵּי־
אֵשׁ רַבְרָבִי: הַמַּעַם סָבָה, אֲחִי, כֹּל הַשְּׂנֵטָה וְהַדְּרוּת שֶׁעֲשִׂיתָ
אֶתְּרַבְּכָם בַּמִּשְׁךְ שֶׁנָּתַן קִיּוּמָהּ הַמַּעַם סָבָה, אֲחִי, הַמִּסְוִן הַר־סָמִי
תִּבְחַת הַהֲשִׁלָּה הַמְּוִיפָה אֶשֶׁר בִּשְׂמָה תִּרְנֹלוּ? הַמַּעַם סָבָה לִרְאוֹת
כִּי אֵת אֲשֶׁר לֹא עָלְתָה בִּירֵי הַחַיִּים הַמְּדַמֵּת הַיִּנְקִיּוּצִיָּה וְהַדְּרוּת
וְכֵן מִשְׁלַח מֵלָאכִי הַרְעִים, עֲתָה, לְשִׁבְחוֹן רַבְּכֵה, בִּירֵי הַהֲשִׁלָּה
רַבֵּת הַבְּשָׂמִים הַזֹּאת! הַמַּעַם סָבָה לִרְאוֹת כִּי אֵלֶּיךָ הַהֲשִׁלָּה
הַזֹּאת בְּמַעֲמִים בְּעַמֵּם יִתְאַמֵּץ מִחֵץ נִבְלָה יִשְׂרָאֵל בְּקִלּוֹת רֹאשׁ
שׁוֹן הַנִּמְתָּחֵה הַמַּעַם סָבָה, אֲחִי, כֹּל אֵלֶּה, כִּי עוֹד יִשְׁפֹּטוּ מִדָּה לַעֲקוֹר
מִשְׁרָשׁ גַּם אֵת שְׂאִירָה מְלִישָׁת בֵּית יִשְׂרָאֵל, תִּקְוֶה הַדְּרוֹר הַבָּא
אֵין אֵין כֹּא לָרוֹן וְלִשְׁמֹם עַל מַעֲשִׂיכֶם הַקְּדָרִים, אֵלֶּה עַל
שֶׁ עָתָה בָּאֵנוּ, וְכֵן קָרַע וְסִדְּרָתָה רַגְלֵי מִתְּעוֹן לַמִּנֵּה, אֵלֶּה נָא
אוֹד תִּרְעוּ! וְעַל לָכֵן מִמַּחְשַׁבְּכֶם הַרְעָה לְהִבִּיא תִּקְוִים קְלִקְלִים
בְּתִרְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל! אֵלֶּה תִּנְעוּ כַּמִּשְׁחָה אֵלֶּה חִינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבֵּן,
אֲמִינוּ תְּכֵנֶת, כִּי כֹה תִּבְיֵא חֲלִילָה בְּלִיֹן גָּמֹר: עַל כֵּן הַדְּרוּת
כֹּלֵת רִל.

יורד אני, אחים, כי לא דעתי דעתיכם, ולא מחשבתי
מחשבתיכם, ולא להרחיב אתכם מנפתי, אך בבקשה לכם, אחים,
אנא שמעו נא קצת וכן ושבע ימים שראה בעיני את כל תקופת

קול קורא לתענית ולתשובה אחר הפרעות, תרט"ו.

נגד חברת מפיצי השכלה, "המודיע" פולטבה תרע"ג.

לא עלתה בידי החיה הטורפת, האינקויזיציה האוורה, וכל משלחת מלאכיה הרעים, עלתה לשברון לבבנו ביד ההשכלה רבת הכשפים הזאת⁷⁹.

עם תחילת התארגנותם של שלומי אמוני ישראל ברוסיה – אגודת "כנסת ישראל" (תרס"ז), מצטרף רבנו לגאוני התקופה הגר"ח מבריסק ורא"ח מייזל מלודז' העומדים בראשה⁸⁰. בתרע"ב, כאשר מתאחדים הכוחות עם אגודת ישראל הפרנקפורטאית והופכים לתנועה עולמית, כותב הוא בשמחה בזה הלשון: "הנני נותן שבח והודיה להשי"ת, שהחייני וקימני וזיכני לעת זקנתי לראות בעיני, כי נגשו אל העבודה הקדושה לשוב ולאגר את בית ישראל בהקשרים האמיתיים והנצחיים של פתילי התורה והמצוה. ורק זקן ושבע ימים כמוני, שראה בעיניו את השתלשלותן של תקופות חורבן היהדות, ירגיש שמחה כזו. בראותו, כי הניצוץ האלקי הזה מצא לו מרכז באותה המדינה עצמה (אשכנז) אשר מלאך המשחית פגע בה לראשונה, וממנה החל הנגף מתפשט בכל תפוצות ישראל. והנני רואה בזה אצבע אלקים, ומשמיא קזכו לה למדינה הזאת, שהיא בעצמה תשוב ותתן את הרטיה על המכה⁸¹".

עם פרוץ מלחה"ע הראשונה (תרע"ד) באו רבים ובעיקר החילים הנשלחים לחזית להתברך מפיו ולשאול בעצתו. בעיצומם של ימים טרופים אלו נסתלק זקן ושבע ימים ביום ד' באדר תרע"ה. אף לאחר מותו הוסיפו רבים לבוא, והיו עולים על קברו לתפילה ובקשת רחמים⁸².

מסופר, כי עם כניסת קוזקים פורעים לקארלין בימי מלחמת העולם הראשונה, קמה בהלה בעיר, וכל שומר נפשו מיהר להיחבא, אולם רבי דוד המשיך בתלמודו כרגיל. לכשפנה אליו בן עירו, רבי אהרן ביגון, ואמר לו: רבנו, מהומה בעיר, וזקוקים אנו לרחמים, השיבו בניחותא: אל דאגה, מקרא כתוב "וגנתי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי⁸³".

כתביו המרובים, עליהם היה מחפלל כל ימיו בתפילת שמ"ע, שיזכה להוציאם לאור עולם⁸⁴, אבדו רובם ככולם בקארלין בימי מלחה"ע הראשונה. המעט אשר שרד הם הערותיו על הירושלמי (נדפסו במהד' ירושלמי וילנא תרפ"ב) וחלק נוסף מפסקי הלכות (פרקים י, יד, טו, טז מאישות) אשר ניצל דרך פלא⁸⁵ על ידי בן רבנו, חלק זה ראה אור עולם בירושלים בשנת תשל"א.

את תולדותיו של רבנו דוד מקארלין מאור הגולה העלה על הכתב נאמן ביתו ויד ימינו רבי שמואל נח גאטליב שו"ב דפינסק בספרו "אהלי שם", ר' בנימין ריבלין הי"ו איש ירושלים שת עליו נוספות. משלהם ומכמה מקורות נוספים באו כל דברינו האמורים בזה.

79 'המודיע' פולטבה תרע"ג גל' 22.

80 ראה על כך להגר"ע באגרותיו, אגרות תר"ג, תרס"ו, תרס"ה.

81 'הדרך' פפרים כסלו תרע"ג.

82 עדות נכדו, ס' פינסק עמ' 486.

83 ס' פינסק עמ' 487.

84 ר"ש רפאל, הקדמה לח"ג הנ"ל.

[illegible]

ואמר ענין בנה דורש הדעה יסוד הוצג' ע"ז שנתן אר אקדון לצורך אמונה רמה ידעני גדיעני. הקדושים אהאספה יחזו הדקני
פאן ופאן שני חסדני מהפאן ההוא הופכריו אהיה עזשני ועשני ע"ז עברתני שישאן ארצה הנגיד כפואח האהה ונקדה כי אסיפה ג
מורה תפיס פרי מדע ארצה אר הדקסין. ונאמרה קדוש יוצר.

עוד הוראט והוסבם ארתיקולא גבולא אגסא אי האמרה ארתיקולא אחר גבולא בלתי אגסא והעבדא ונא ידע דהיה האמרה אלא ארתיקולא.
האמרה דהאמרה. אצור ואתמורה, ואחא דזה דכל הנא אבדן דא ישרא.

וישן חלומות אשר הם הפלאים הנחלשים האלה. הנע פונים אל רשע ארמנו: אל אמו מהרשעים הנשא וזכר פי כל אדם ואדם, יגוש
אלוהים ימנעם מהם והוא הנחש אפי' שיהיה המלך הממלך הממלך ל' חיים בעד המעשינו. שאלה את צדוהו ואלוהי שני הרב
החלק ההוא ויחזרו אליו אל האסיפה, וצפי' חוב בעדו אל רשע המלך יקום בעד הכחידה. וזהו יוצר העד הנגזר ויבדקם אלא אל האסיפה
אין ליקום הנחש בעדו: כי) כאשר החלמה ואז לא הפלאים הבכירים האלה בלשים חלומות גדולה אל סטוס צדו, מהרשע אפוא אל
הם וזכר בארמנו באין ואלוהי ין הלא שיהיו. איש יעזרו לעזרו ולשאלו בעדו ואלוהי הנחש הסטוס כסף ואלוהי אפי' צדק המבול הנחשד הלא
אפי' נחשד העיר אשר זה יקפץ ונפיקי עם אלקי אברהם. ועדיר קדוה הפואה אל יפואה מסרם אל גטירה ח'ו. ובעד שאלו אל בנג'וב.
בחורא נבארי רשע המלך יחד עם זה ואלוהי אל המכספים על אחד מהאנשים הנחשדים גט. ונעין והנחשדן סלורי גטירה המב
כי מסתב יחידה העיר קדוה אלוהי ח'ו. נאן מרגין אלא ואלוהי גט. החיסן גט. פן נאחר ח'ו אל העד. והנע קאום עה' אפן המערה
והנחשד יום אל כ'ו אדם. שני גט. אפן

Handwritten notes in Hebrew script, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Равв. Х. Соловейкину 2017
Зресть-литовск. уродн. губ.
Равв. Х. О. Бродзенскому 1911
Вильну

ראשית התארגנות שלומי אמוני ישראל, תרס"ז. רבנו בראש גאוני הדור הגרא"ח מייזל, הגר"א גורדון, הגר"ח מבריסק והגר"ע קוראים לאסיפת רבנים בדבר הקמת ועד מרכזי להצלת התורה והיהדות.

התענין

בעודות. מרגשורט ענין. כחש כסלו.

2 נמר

ההדרה

ידיעות מהסתדרות "אגדת ישראל"
וה' לפרקים ע"י הועד הומוני.

Bureau der „Agudas Jisroel“, Frankfurt a. M., Zell 85

Adresse für Briefe und Geldsendungen

Postscheck-Konto Nr. 6712

Amt I Nr. 7585

מסמך אגדת ישראל הוא:

למסמך כרוח התורה והמצוה את השאלות השונות אשר העלינה יום יום על הפרק בחיי כלל ישראל.

מכתב אל ועד "אגדת ישראל"

מאת וקן נאני דורט מן דור פריסאן שליטא קאליקסינסקי.
היה מכתב זה על ראש אגדת ישראל וועד התורה והמצוה.

אשר ש בכרכה רבה!

שכחה גדולה ועצומה שכחתי בסמכתכם היקר והגני נחמן שבח ורחמי. שהחייני וקיימני וזכני לעז וקנתי לראות בעיני כי נגשו אל ה' וידעו לשבח ולאגד את בית ישראל בהקשרים האמיתיים והנצחיים. שחילי התורה והמצוה ורק וקן ושבע ימים כסוני ישראל בעיני את השתלשלותן של הקסנות חורבן היהדות ויגיש שמחה כזה בראייתו כי הניצח האלקי הנה מצא לו מרכיב באותה המדינה עצמה אשר סלאך המשיחית מנע בה לראשונה ומכנה החל הגוף להחשש בכל הסוגות ישראל. והגני רואה כזה אעב אלפים ומסמך קא וכו' לה להמדינה הזאת שחיה בעצמה חשיב וזרין את הרטיה על המכה: והדבר הזה נחמן כלכי חקיה רבה ועצומה כי הרטיה הזאת חעלה ארוכה בעור השם לכל מדי ישראל סכית וכחץ וגם נדח ישראל עוד ישובון לבצרון ושכ ישראל להיות עם סגולה לשמור בקול הורים ומורים לשכ לו כל הדינים.

ודע לכם אחים ישרים ואהובים כי עבודה גדולה וקשה עבודה רבה והאחריות סאר סאר נסמרה לידכם: כל צע' וצע' על דרך הקורש הזה הקורש התכוננות יחרה תמקרה בשנים אין הרעות שווה בטנע אל הרכים המבטלים אל הקורש וקשה סאר לכון ולצאת את ידי כל הרעות של סתוללי התעוה הכבירה הזאת להסמכה כללית הנחתה סאר סתוללי התורה. אך הסקס לכאר בסרטות את אשר יהגה לכו כנה ורק המין אנכי לסמך לסמך אחים אהובים אשר כלל זה נקטו בידכם כי אין האגדה הזאת באה לרחק אלא לקרב. אצמם לכל עת. כשעה שחשמו המרשים להשפיע מרותם על היהדות או השכילו באר גדולי ישראל שרחקו אותם כנרע וכצרו וזו שלום אמיני ישראל לעצמם וכזה חצילו כורכה סריות את הגרעין הבריא של היהדות

הבחיבה והסמרה אשר סמנה הצמח עזה חשווע ישראל. - עכשו ידוע להשי"ח נשחנו מן הדברים וכלככ רבים סאזינו שלא נחרתק הדבר סמרכו האמח נחשדורו נענענים גדולים לקרשי בני ישראל. שאל באה הועד לקרב את כל אלה שלא כלככו צורשי הריסאדם ולא הרחיקו עוד ללכת חועה והבאים למר ססיעין אותם לאחרם לאגדת ישראל להשפיע עליהם נרות חורבנו הק ולקרב את לבם לאחים שבשמים. והסקס יהיה בעורכם לאתר את תאמח וזאת השלום אכן כיה"ר.

ואני מכן אנכי בכל לבי ונפשי להיות סעיר וכאצני לעורר בהרכיב הקרש הזה עד כמה שוקנתי וחלשתי תרשי. כרם עיקר עבודת הקורש כטח יקבלו עליהם נאוני ארצנו שליט"א הצעירים סמני לימים - ובחור יש למנוח אל הנאונים המכריקים רכי הפעלים אשר השפעסם רבה על כל שלום אכוני ישראל בארצנו...

ובסמכותא סכס אחים יקרים להודיעני בכל פעם ספעילותיכם הכבירות להגשמה הרעיון הקדוש הזה וזוהי וזה לעיר ולנוחם לנפשי הנחלאה סצרות בית ישראל הרוחניות והחומיות ד' ירחם. והגני סכרכם ומקורכם באהבה רבה ודורש שלו מקרב ולב עמק וסכרכם שנוכה כולנו יתה לראות בהרס סצב וקין אור ישראל רוח האהרה יתנבר בארץ. לאתר לככ כל דורשי חשיה ולהעשות אגודה אחת לכאר אל משרה האמח ע"י התאחדות כל הכוחות סראי ה' וחושבי שמו לעשות כונים לתורה וליהדות בכל פרטיה - והכל באגודה אחת וסמרה אחת - ללמד ולשטר ולעשות כחץ אוהבי ה' ודורשי חורתי ואכש סצ"ח להיות סמסמם והסלא הארץ דעת את ה' וחורחו והיהדות בכלל ולא יחלקו לספלוח שונות. כעוררת הכואב ונאנח על אי הסדרים בהנהגת היהדות וסעצה שנוכה כולנו להתאחד בכל כוחותינו הרוחניים והגשמיים ללכת בדרך התורה ויראה שמים וכא על החתום לקיים לטרוח אצנה ולכוא על החתום.

דוד סרידטאן חסיק תיל

עם הקמת "אגודת ישראל", "הדרך" 1999 "מ תרע"ג.

הרב שלמה זלמן הבלין

ירושלים

ספר מאה שערים

רבנו אליהו ב"ר אלקנה קפשאלי, ספר מאה שערים, יוצא לאור לראשונה מכתב יד יחיד בצירוף הערות וביאורים, טבואות ומפתחות, מאת אברהם בלאיא הח"ר זבולון זצ"ל שושנה, כרך ראשון מבוואות, שערים א-פג, מכון אופק, ירושלים תשס"א

ספר ספר ומזלו, חכם חכם ומזלו. לאחרונה נתרבו הספרים שיוצאים לאור מחדש, לעתים מכתבי יד חדשים, לעתים מדפוסים ראשונים נדירים, ולעתים עם ביאורים, הערות, מפתחות ומראי מקומות למקורות הספר, והדברים מאירים ושמחים. עם זאת מתגלים בעת האחרונה, גם ספרים חדשים של מחברים שכבר קנו את מקומם בכותל המזרח של ספרי הראשונים והאחרונים, ולעתים רחוקות מפציע אורם גם של חכמים שנתעלמו מן העין הם וחיבוריהם גם יחד. עדיין אין בידינו להבין דברים על אישורם, מדוע יש ספרים שלא זכו לעלות למזבח הדפוס, ומדוע יש חכמים שנשכח זכרם, אף על פי שאחר חיטוט וחיפוש נמצא שהיו ידועים בזמנם, ונחשבו בין גדולי דורם, ודבריהם הוכחו על ידי גדולי הפוסקים, ונלמדו ונסמכו עליהם להלכה.

בידקו מדן ועד באר שבע, ותמצאו שאין לך תינוק או בחור מתופשי התורה היום, אף על פי שלא ראה מימיו כתב יד של ספר מספרי הקדמונים, ואף על פי שאינו יודע דבר בעניינם, שאינו יודע לומר שהחזון איש היה נגד כתבי יד ושאל לסמוך על כתבי יד. דעה זו נקבעה במחשבתם של הלומדים, ללא כל הכתנה במה הדברים אמורים, כמו שיש שהורגלו בזמנינו לקבוע הלכות גדולות על יסוד סיפורי מעשיות או אמירות שנמסרו מכלי שני, שלישי או יותר, ללא עיון וללא מו"מ של הלכה ואכ"מ להביא דוגמאות. הגיעו הדברים לידי כך, שאף הבאת דעת החזון איש באנציקלופדיה התלמודית, בעניין זה, אינה מדויקת. דעתו של החזו"א לא הייתה כפי שהובא שם ש'אין הדין משתנה מחמת כת"י חדשים שמדפיסים עכשיו להכריע במחלוקת, אע"פ שזהו ציטוט מדברי החזו"א, אך משמעות המשפט הזה שונה לגמרי בהקשר שהם שילבו אותו. כמובן שיש לעיין במקור שממנו לוקח ציטוט זה ויתברר שנתנו לו משמעות שונה מאשר במקור הדברים.

וכך כתבו באנציקלופדיה התלמודית, כרך ט, ערך הלכה ככתראי, טור שמא: והולכים אחר הפוסקים האחרונים כשהם חולקים על הראשונים, במקום שדברי הראשונים כתובים על ספר, והם מפורסמים, אבל במקום שנמצאו דברים ותשובות לקדמונים שלא נדפסו אין צריך לפסוק כאחרונים, שאפשר שאם ידעו דברי הראשונים היו חוזרים בהם (ובהערה 29 ציינו: מהרי"ק שורש צו; רמ"א בשו"ע חו"מ כה ב; שו"ת רדב"ז ח"ד סי' אלף שסט (רצז): וכלל זה קבלה בידינו; שו"ת מהר"ם אלשיך סי' לט; ש"ך בהנהגת או"ה ביו"ד סו"ס רמב סי' ח. ועי' ב"ב קע ב אי שמיע ליה האי ברייתא הוה הדר,

ועי' שו"ת חת"ס אהע"ז ח"ב סי' עא ונדפסה גם בשו"ת רעק"א סי' קכב שהעיר מירושלמי מגילה פ"א סוה"ד אילו ידע רבי הברייתא כו'. ועי' חזו"א ערלה סי' יז ס"ק א שאין הדין משתנה מחמת כת"י חדשים שמדפיסים עכשיו להכריע במחלוקת).

נמצא שהעמידו את החזו"א כחולק על כל הפוסקים שצוינו ברשימה שבהערה זו לפניו, למן המהרי"ק עד לרעק"א, שכולם סוברים שדברים ותשובות של קדמונים שלא נדפסו ונמצאו, עדיפים על הלכה כבתראי, שכל עיקרה של הלכה כבתראי הוא מפני שהמאוחרים ראו את דברי הקדמונים ואע"פ כן חלקו עליהם (כפי שהסביר הרא"ש את טעם הלכה כבתראי, עיין פסקי הרא"ש, סנהדרין, פ"ד אות ו) אבל במקום שהמאוחרים לא ראו את דברי הקדמונים שרק עתה נתגלו, אומרים שאילו ראו דברי הקדמונים לא היו חולקים עליהם. לעומתם כאילו סובר החזו"א ש'אין הדין משתנה מחמת כת"י חדשים שמדפיסים עכשיו, והיינו שלעולם הלכה כבתראי, ואין מתחשבים בדעות הקדמונים שנתגלו, ומדוע, האם אין הם נאמנים, או שמא אין כתבי היד נאמנים, האם אין לסמוך על יחוסם למחבריהם, או שמא פקע כוח הפסק מאותם חכמים שדבריהם לא נתגלו עד עתה?

במקור הדברים (חזו"א ה' ערלה סי' י"ז ס"ק א, וכעת בעריכות האחרונות החדשות קטע זה הוא בחזו"א ה' כלאים סי' א), דן החזו"א בשאלה כיצד מעמידים למניין דעות פוסקים, וכיצד קובעים רוב, והאם יש אפשרות לקבוע רוב מתוך דעות הפוסקים שאנו סומכים עליהם. דעת החזו"א שם היא 'כי אין כח רוב אלא במושג בית דין, אבל חכמים החולקים שהיו בדורות חלוקות או במדינות חלוקות אין נפקותא בין רוב למיעוט' ונמצא לפי זה 'שאין כאן כח רוב בעצם' ומלבד זה 'אין הרוב ידוע כי הרבה חכמים היו שלא באו דבריהם על הספר, והרבה שספריהם לא הגיעו לידינו [ולכן אין הדין משתנה כאשר מדפיסים כתבי יד חדשים ונהפך הרוב למיעוט]'. ברור מדברי מרן החזו"א שהסיבה שאין הדין משתנה הוא כי אי אפשר להפוך מפעם לפעם רוב למיעוט, והלא סוף סוף הרוב האמיתי אינו ידוע ואינו יכול להתברר, כי קשה להעלות על הדעת שיתגלו כל הספרים שנאבדו, וכל שכן שיש חכמים שלא העלו, הם או תלמידיהם, את דעתם על ספר, ונמצא שאי אפשר לעולם לברר את הרוב האמיתי, ועל כן אין אפשרות להכריע אלא ש'במדינה שרוב התורה שבידם הוא מרב אחד ומתלמידיו ומתלמידי תלמידיו עושין כרובם אף במקום שרבים החולקים' [הכוונה היא כנראה לתשובת הרשב"א הידועה שהובאה הרבה באחרונים, בשו"ת הרשב"א ח"א סימן רנג, וראה מ"ש בזה במאמרי על תשובות ר' יחיאל אשכנזי בקובץ 'שלם', שבדפוס, ובעיקר הדבר דין זה הוא יסוד שיטת מרן הבי" בהקדמה לב"י, לפסוק כשלושת הפוסקים רי"ף רמב"ם ורא"ש, ולא כרמ"א בהקדמה לדרכי משה שחלק ודעתו כחכמי אשכנז לפסוק הלכה כבתראי, וראה בחזו"א לעיל שם בד"ה במש"כ 'וקיימא לך הלכה כבתראי', ולהלן שם ד"ה ענין וד"ה וכגון שהביא ומסתמך על הכלל של הלכה כבתראי וצ"ע]. לענין ימינו כתב מרן:

ובימים [ה]אחרונים שספרים מיוחדים של רבותינו לקחו [ה]חלק העיקרי של מסירת התורה לדורות כמו רי"ף רא"ש רמב"ם רמב"ן רשב"א ריטב"א ר"ן מגיד משנה מרדכי

פרש"י ותוספות, הם היו הרבנים המובהקים של הדורות¹. כל מקום שיש פלוגתא [וכאמור אין כאן הכרעת כח רוב] היה הדבר מסור להכרעה לכל חכם, או להחמיר, או לבחור ביחידים ידועים לילך אחריהם, ובמקום שלא הוכרע הדבר – ספק, ובדיני ממונות אמרו דאם יש יחידים כנגד רבים יכול לומר קים לי, שהדבר ביסודו בספק.

בעניין זה דן בארוכה ר' יחיאל אשכנזי, מגדולי הדור בזמן מרן הב"י, ושנראה שמרן הב"י היה כייף ליה וקבלו כאחד מפוסקי הדור, ותשובתו מתפרסמת עתה מכתב יד שלא נדפס עד עתה, ושהיה למראה עיני הרחיד"א, והביאה בספרו ברכי יוסף, וראה את תשובתו עם תשובות נוספות של ר' יחיאל, במאמרי שנוכר לעיל, והדיון המקיף שם בתשובה ובענינה. ועיין גם בכללים שבסוף ספר גט פשוט למהר"ם ן' חביב.

מנגד ברור שלא התנגד החזו"א להרפסת חיבורים חדשים של ראשונים, אם אך הזיהור מבוסס היטב, ויש לו על מה לסמוך¹. כשנמצא בכתב יד הספר שער המים להרשב"א, שער נוסף לחלקי ספרו תורת הבית, שעוסק בדיני מקוואות, ונתפרסם שנים אחדות לפני כן על ידי ד"ש לוינגר בבודפשט, ביקש הר"א רייסנר להוציאו מחדש, וחשב הלא דעת החזו"א נגד הרפסת כתבי יד חדשים של ראשונים, ומה עוד שבמקרה זה, יש ריעותא ביחוס חיבור זה לרשב"א, שהלא כתב הרשב"א בספרו הנ"ל (בסוף ההקדמה לבית הנשים) שלא יכתוב על דיני מקווה כי כבר כתב על כך הראב"ד בבעלי הנפש, כך: 'אבל בדיני המקוואות לא אכניס עצמי שכבר עמד א' קדוש הרב הגדול ר' אברהם בר' דוד ז"ל וביאר עניניהם ביאור רב, ומי יבא אחר המלך את אשר עשה וזיקק וטיהר כמפי משה, גלה עמוקות ופירש את הקשה, [קטע זה מדברי הרשב"א מביא הר"א קפשלי בספר שלפנינו עמ' רלא כראיה לגדולתו של הראב"ד שמעיד עליו 'מי לנו גדול מהרשב"א']. הלך ושאל את מרן החזו"א מה עליו לעשות במקרה זה. אמר לו החזו"א שאם יש ראיות שזהו חיבורו של הרשב"א (על פי מובאות ברשב"ש ובב"י) ואי אפשר שלא יצדקו דבריהם של המצטטים מחיבור זה (כנ"ל) ברור הוא שזהו חיבור של הרשב"א ויש להוציאו לאור! ראה על כך בהקדמתו הקצרה של ר"א רייסנר למהדורה של שער המים שהוציא לאור בב"ב.

למדנו שלא הייתה דעתו של מרן החזו"א זצ"ל לשלול כל אפשרות של לימוד, שימוש והסתמכות על חיבורים חדשים שמתגלים מכתבי יד, אלא שיש לבחון כל מקרה לגופו, ואין הדבר תלוי אלא במידת ההוכחות והראיות שיש על הזיהוי של יחוס החיבור למחברו.

- 1 ועיין בקובץ אגרות מאת מרן בעל החזו"א, ח"ב סימן כא: 'מהשמטות אפשר ללמוד רק בדילוג בסוגיא שמובאת, אבל השמטת דין בודד אינו מלמדנו כלום שאם דעת הרי"ף והר"ם לדחות ... [ההשמטה במקור:] חובתם להביא ולפרש ולכן אין אנו תלמידים של הרי"ף והרמב"ם בזה...'
- 2 ואיני נכנס כאן לויכוח שהיה על דפי כתב עת טרדישן בארה"ב בין ר"צ יהודה ורש"ו ליימן לגבי דעתו של מרן החזו"א וגישתו לספרי הגאונים ולכתבי יד חדשים וכיוצא באלו. הרש"ו ליימן ציין לנכון כי מספרי מרן החזו"א אין לראות יחס שלילי כפי שתיאר ר"צ יהודה. כידוע בפולמוס השיעורים השחמש החזו"א בדברי הגאונים שבספר אוצר הגאונים.